

Régiók

AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓ FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

Borsos János

a mezőgazd. tud. doktora, főigazgató (Dohánykutató és Minőségfejlesztő Intézet, DOKUT Rt.)

Az Észak-alföldi Régió agrárgazdasági kérdéseivel évtizedek óta foglalkozik a Debreceni Egyetem Agrártudományi Centruma (a korábbi Agrártudományi Egyetem) és a vonzáskörzetébe tartozó agrárkutató intézmények. Az Alföld, a Nyírség, a Tiszatáj és más kisebb tájegységek virágzó mezőgazdasági kultúrájának az itt működő szellemi műhelyek a bölcsői, akár a tájfajtákat, akár az okszerű talajhasznosítást vagy éppen a tájspecifikus agrotechnikai eljárásokat tekintjük. Az egyetem pedig a maga tudományos hátterével a régió problémáit értő, sikeresen gazdálkodó elméknek adott jól kamatozó szellemi muníciót.

Számos kísérlet történt olyan komplex kutatási program elfogadtatására, amely átfogóan kezeli az Észak-alföldi Régió vidékfejlesztését, az agrárgazdaság versenyképességének stratégiai megalapozását. Eddig sajnálatos módon csak részfeladatok megoldására kerülhetett sor, pedig az itt található intézmények amellet, hogy nagy kutatási gyakorlattal és tapasztalattal rendelkeznek, éppen ebben a régióban értek el referenciaként szolgáló eredményeket. A gyakorlat hitelesítette a korábbi táj- és regionális kutatásait, amelyek nem egy-egy téma sikeres

megoldásában jelennek meg, hanem folyamatos tudományos szolgáltatásai, korszerű koncepcióik gazdálkodási rendszerekké szintetizálódtak. Már az 1990-es évek közepén benyújtották azt a kutatási programot, amely az ökoszociális piacgazdasági feltevételek között tudományos választ keresett az agráralapú komplex vidékfejlesztésre a régió adottságai között. (Régi tanulság, aki korát megelőzi, ne számítson megértésre – ebben az esetben is így történt.)

Az Észak-alföldi Régió társadalmi nehézségei

A kutatók évtizedekkel ezelőtt felismerték, hogy a vidék elszegényedése, elmaradása a városias körzetektől e régióban is folyamatosan nő. A falusi társadalom védekező- és túlélőképessége igen gyorsan hanyatlott. A falu szociális biztonsága megbomlott, kimerülőben van vagy már ki is merült a gazdasági potenciál, amelyre korábban a közösség szolidaritási és együttműködési kapcsolatai épültek. Kétségtelen, hogy rendkívül sok fejlesztés jött létre a lakosság erőn felüli áldozataiból, költségvetési forrásokból, de ezek a vidék jövedelemszerzési lehetőségeit számottevően nem javították, sőt hozzájárultak a lakosság és az önkormányzatok eladósodásához.

A működő pályázati rendszerek a legtöbb esetben csak saját források megléte esetén nyújtanak támogatást, amelyek a kedvezőtlen adottságú térségekben tovább növelték a leszakadást. Különösen ott volt ez hátrányos, ahol a megélhetés egyetlen forrása az alacsony jövedelmezőségű mezőgazdasági termelés volt. Ezekben a helyeken éppen a tökehiány miatt maradt el az ökológiai adottságokhoz illeszkedő termelésszerkezet kialakítása, vagyis a termelés rossz hatékonysága miatt a jövedelem a megélhetéshez is kevés volt, nemhogy a fejlesztéseket tudták volna finanszírozni. A szemünk láttára válik egyre tragikusabb mértékűvé a leszakadó falvak gyorsuló elnéptelenedése. Akik pedig visszamaradnak, a nyomor rabjaként újratermelik a szegénységet, a romló egészségi, szociális és morális állapotot. A mai támogatási rendszer e leszakadást még fékezni sem tudja. Egyelőre *nincs hatásos módszer az elmaradott térségeket emésztő és járványként terjedő „társadalmi betegségekre”, az anyagi, a szellemi és környezeti leépülésre*, amelyet ugyan lokális jelenségként észlelünk, de hatását tekintve rontja az egész társadalom morálját és állandó feszültséget tart fenn a közéletben.

Az eddigi tapasztalatok szerint a tüneti kezelések hatástalanok maradtak. Meggyőződésünk szerint *csak komplex, átfogó, az európai gyakorlatnak megfelelő következetességgel, de a régiók térségi adottságaira építve, valódi összefüggéseket feltáró mély elemzések útján végrehajtott, vidékfejlesztési programoktól remélhetünk érdemi változást.*

Komplex szemléletű fejlesztés

Új szemléletű, komplex, tudományosan megalapozott fejlesztési pályára kell állítani, amelyben kihasználható az agrárium multifunkcionális jellege mind a jövedelemtermelésben, mind a természetvédelemben, ehhez kapcsolódóan az energiagazdálkodás

racionalizálásában, s nem kevésbé a társadalmi stabilitás, a népességmegtartás és a szociális biztonság tekintetében. Természetesen mindezt okszerű regionális támogatási rendszerre építve, amelynek legfőbb erőssége az összehangoltság, a kiszámíthatóság és a társadalmi érdekelttség elsőbbsége kell legyen.

Minde felismerések alapján készített kutatási programot a Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrumának Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Intézete a köréje csoportosult intézményekkel együtt. Az Észak-alföldi Régióban működő oktató- és kutató-intézmények korábbi tudományos munkákra építve már többször megfogalmazták komplex kutatási elképzeléseiket, amelyek a régió fejlesztésének, kibontakoztatásának lehetőségeit tárják fel.

Az ilyen kutatási programnak túl kell lépnie a régió állami határain, és az ökológiailag összefüggő térségek fejlesztési lehetőségeit kell feltárnia abból a megfontolásból, hogy az ökológiai azonosságok lehetővé teszik a határon belül kialakított modellek határon túli megvalósítását is.

Egyébként sem lehet elképzelni lokális gazdaságfejlesztést, hiszen a gazdasági, társadalmi és szociális kapcsolatok segítik vagy gyengítik egymást, különösen akkor, ha európai dimenziókban gondolkodunk.

A kutatási program kitékintése

Amennyiben *a kutatási program eredményei* a megvalósítás fázisába lépnek, mód nyílik a határ menti régiók irányában *a technológiai, a technikai és a szellemi transzfer kiépítésére*, sokkal nagyobb hozadékkal, mint a lehetséges áruexport. Egyszerűbben szólva: *a program célja, hogy megteremtse a régióval határos térségek (Szlovákia, Ukrajna, Románia) felé nyitásnak, a helyi és külföldi szellemi tőke aktivizálásának feltételeit.* A kipróbálható modellekbe beépíthetők a technológiai, szervezési és ökonó-

miai rendszerek, amelyek megalapozzák a fenntartható mezőgazdaság és a lokális élelmiszergazdaság piacgazdasági korszerűsítését; ökoszociális szempontoknak megfelelően tudják kezelni az itt működő termékpályákat a fajta-előállításától a fogyasztóvédelemig. Nyilvánvalóan egy társadalmi szempontból is ennyire *komplex termékpálya-építés megkívánja a determináns tényezők súlyozott értékelését*. Részletesen fel kell tárni a környezeti feltételeket, azok ökológiai, gazdasági súlyát, ezután lehet meghatározni a kiépítendő és fejlesztendő közgazdasági és infrastrukturális feltételeket, valamint a kiemelten kezelendő táj- és környezetvédelmi feladatokat.

Az Észak-alföldi Régió fejlesztését célzó kutatási program elsősorban agrárökonómiai szempontból teszi vizsgálat tárgyává a régiót, de a kidolgozás során beépítendőek mindazok a kutatási eredmények, amelyek a tényleges fejlesztés gyakorlati megvalósításához szükségesek. *A program kutatási filozófiája az Észak-alföldi Régiót működő bázismodellnek tekinti, amelynek sokoldalú értékelése lehetővé teszi a fenntartható agrártermelés meghatározását és társadalmi összefüggéseinek feltárását. Mindezt modulokra bontva a hasonló ökológiai és közgazdasági adottságú határos térségekre adaptálható rendszer építhető fel.* Ehhez a program alapos helyzetértékeléssel kívánja feltárni a kritikus pontokat, amelyek döntően meghatározzák a továbbfejlesztés lehetőségeinek módját. Ilyen az ökológiai, a földrajzi és a közgazdasági adottságok leírása – kihasználtságuk, illetve kihasználatlanságuk feltárása –, a társadalmi és szociális viszonyok értékelése.

Szükséges rámutatni:

- a működő termékpályák integratív kapcsolataira és hiányosságaira;
- a regionális fejlesztések társadalmi, gazdasági és ökológiai összefüggéseire;
- az ökológiai adottságok determinációira;

- a termelés szerkezet és a piaci igények összefüggéseire;
- a természettechnológiák gazdaságosságára;
- a minőség és a versenyképesség összefüggéseire;
- a környezet makro- és mikroökonómiai összefüggéseire, s végül;
- a versenyképesség és az ökoszociális tényezők harmonizálására.

Összességében *a program alapkérdése, hogy ebben a tökeszegény környezetben milyen módon lehet szellemi többlettel versenyhelyzetbe hozni a térség agrárgazdaságát mind belföldi, mind az ezt elősegítő külföldi viszonylatokban.* A számba vehető szellemi többlet a biológiai alapokban, az agrotechnikai eljárásokban s az erre épített technológiában testesül meg, s ezek transzferértékének várható hozadéka messze túlhaladja az egyszerű kereskedelmi folyamatokban realizálható hasznot, nem beszélve ezek gazdasági és társadalmi hatásáról.

A vizsgálati területnek választott Észak-alföldi Régió közigazgatási szempontból három megyét foglal magába (Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye), de a kutatás hatásterülete ennél nagyobb, a természetes ökológiai határokkal körülírható térség egészére vonatkozik.

Ez a térség a vidékfejlesztés tipikus sík vidéki agrárökonómiai jellemzőivel írható le, s a terület ökológiai adottságainak is számos közös eleme van. A talajtani adottságok ugyan meglehetősen különbözőek, s ezek determinálják a gazdálkodás lehetséges szerkezetét, illetve gazdaságosságát. A vizsgálatok során a közgazdaságilag kezelhető legkisebb egységnek a statisztikai körzetekeket kell tekintenünk, de ezekből mindenképpen az ökológiai határoknak megfelelő regionális rendezésben lehet használható következtetéseket levonni. *Ilyen számszerűsített modellvizsgálatokkal lehet megbízha-*

tóan feltárni azokat a gazdasági, társadalmi és szociális jellemzőket, amelyek ökoszociális, piacgazdasági kezelése előmozdítja az általános társadalmi felemelkedést, a térség ökológiai egyensúlyának helyreállítását és fenntartását, miközben élénkül a gazdasági vérkeringés a határos régiókkal.

Ökoszociális szempontok a régió keleti kapujában

Az Észak-alföldi Régió fejlesztésének közgazdasági követelményei mellett természetesen meg kell határozni azokat a kritériumokat is, amelyek kizárják a mezőgazdasági fejlesztés lehetőségét vagy azért, mert egy adott térségben a termelés fenntartását csak szociális szempontok indokolják, vagy mert a terület éppen értékmegőrző természetvédelmi feladatok ellátását és ezek támogatását igényli.

Az Észak-alföldi Régió magán hordozza a síkvidék tipikus jellemzőit, és a modellépítés során lehetőség nyílik arra, hogy különféle talajadottságok mellett intenzív és extenzív termelési típusok kialakítására. A *komplex agrár-ipari modellek kialakításához és működtetéséhez* a régióban megtalálhatók a szükséges feltételek, értelemszerűen az adaptáció közgazdasági lehetőségei is, ezért *a program alappillére lehet annak a gazdaságfejlesztési stratégiának, amely a versenyképesség növelését célozza a keleti piacok bővítése érdekében.*

Az Észak-alföldi Régióban a határ menti mikrorégiók elmaradottságuk, elszegényedésük ellenére egyre jobban felértékelődnek, hiszen a keleti piac kapui lesznek, nemcsak hazánk, hanem az Európai Unió viszonylatában is. Ilyen szempontból az elemzések során kiemelten kell kezelni a piacfejlesztési lehetőségeket és a meghatározó tényezőket, miközben arra is választ kell adni, miért itt a legnagyobb az elvándorlás, az elnéptelenedés, és melyek a feltételei és lehetőségei e társadalmi folyamatok megállításának, visszafordításának.

Mindezek után az a kérdés, hogy *az egyetem kutató-fejlesztő bázisa képes-e a benyújtott program megvalósítására.* A résztvevő Debreceni Egyetem Agrártudományi Centruma, valamint *a térségben működő agrárkutató intézmények alapításuk óta behatóan foglalkoznak a régió agrárgazdasági fejlesztésével* és számos elemzést készítettek a különböző tájegységek gazdaságpolitikai jellemzőiről, *a térségben megvalósított fejlesztési tervek kidolgozásának alapintézményei voltak.* E mag köré szerveződött más intézmények és szervezetek mindegyike részese a térségfejlesztésnek és *mélyreható ismeretek birtokában vannak.*

A kutatási program összegzése

Az Észak-alföldi Régió komplex fejlesztésének tudományos feltárására, amely komplex modellekben kíván választ adni a térségben:

- *a piackonform agrárgazdasági struktúraváltás lehetőségeire;*
- *az ökoszociális szempontok érvényesítésére;*
- *a szellemi, a technikai és technológiai transzfer regionális piacbővítésére, és végül;*
- *a keleti piac megnyitásával kívánja szolgálni a térség társadalmi, gazdasági és szociális felemelkedését, döntően szellemi eszközök értékesítésével.*

A regionális agrár- és vidékfejlesztés komplex kutatási célprogramjának megalapozását az MTA által támogatott interdiszciplináris agrárökonómiai kutatások is elősegíthetik.

A kutatási terület Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, valamint a Bodrogköz területét felölelő Kelet-Magyarország. A tipikusan vidéki jellegű terület tudományos igényű kutatása az EU előcsatlakozási programok és a várható csatlakozás előnyeinek kihasználása, illetve hátrányainak mérséklése szempontjából egyaránt fontos. Az interdiszciplináris kutatómunka során a vidékfejlesztés

tés szempontjából releváns európai uniós dokumentumokra alapozva, széleskörű településenkénti adatbázison alapuló korszerű, matematikai-statisztikai és térinformatikai módszerekkel dolgozva az az általános célunk, hogy elsődlegesen új ismereteket hozunk létre, s korszerű tudományos eredményeket adaptáljunk, új módszereket fejlesztünk ki, amelyek oktatási tevékenységünkben, valamint a területtel kapcsolatos döntési folyamatokban egyaránt jól hasznosíthatók.

Konkrétan:

- az adott területen működő vidéki gazdaságok ökonómiai és ökológiai elhatárolása;
- az egyes gazdasági téregységek belső struktúrájának, külső és belső kapcsolatrendszerének feltárása;
- a gazdasági és humán erőforrások számbavétele és minősítése;
- a kedvezőtlen adottságú területek ésszerű földhasznának, struktúraváltásának elősegítése;
- a mezőgazdasági vállalkozások versenyképességének javítása;
- a gazdasági integrációnak a vizsgált terület élelmiszer-gazdasági szektorára, fejlesztésére gyakorolt hatásának feltárása.

A vázolt Észak-alföldi Régió komplex kutatási programja több szálon elindult. A részterületek feltárásából jó néhány tudományos értékű eredmény is született, sőt a térségek nagyobbik részére fejlesztési tervek is készültek, de a tudományosan megalapozott szintézis még várat magára. Ennek elsősor-

ban az az oka, hogy nem alakult ki a gazdaságfejlesztést támogató tudománypolitika, és nem született meg az adott térségek szellemi bázisára támaszkodó agrárinnovációs stratégia, amely háttérrel adhatna a régiók gazdasági és társadalmi fejlesztésének.

A törvényhozás helyes felismerése szerint társadalmi és civilizációs létszükséglet intézményesen gondoskodni az ország különböző térségeinek fejlesztéséről, felzárkóztatásáról a második évezred küszöbén, az Európai Unióhoz való csatlakozást megelőzően. Ezért az Országgyűlés megalkotta az 1996. évi XXI. törvényt, amely kimondja: az Európai Unió regionális politikájára; az alapelvekre, az eszközökre és a kiépítendő intézményrendszerre figyelemmel az ország előmozdítja a kiegyensúlyozott területi és térségi, társadalmi-gazdasági, kulturális fejlődést.

„Az EU Bizottság állásfoglalását tartalmazó AGENDA 2000 szerint az I. célterület besorolási feltételei számottevően nem változnak meg, ezért az EU-csatlakozást követően Magyarország teljes területe várhatóan az I. célterülethez fog tartozni.” Ez egyben a vidékfejlesztési források igénybevitelét jelentheti komplex térségfejlesztési és az ezt megalapozó részletes agrár- és vidékfejlesztési programok alapján.

Debrecennek, mint a térség innovációs központjának értelemszerűen vállalnia kell a terület, valamint az agrárgazdaság vidékfejlesztéssel összefüggő és azt megalapozó kutatási feladatait.